

Ks. JERZY BOROWIEC

STRUKTURY SPOŁECZNE GŁÓWNYCH RELIGII DALEKIEGO WSCHODU (BUDDYZM, HINDUIZM, KONFUCJANIZM, SINTOIZM)*

Wszystkie religie są ściśle związane z określonymi wspólnotami czy formami społecznymi stanowiącymi dla nich nieodzowny fundament istnienia i podłoże zachodzących w nich zmian. Społeczność religijna, a nie jednostka ludzka jest nośnikiem i koniecznym środowiskiem religii oraz warunkiem jej istnienia¹. Jeśli społeczność religijna przestaje istnieć, wówczas brak społecznych struktur powoduje zanik religii.

W historii religii powstały różne formy społeczności religijnej wynikające częściowo z istoty i struktury konkretnej religii a częściowo ze stosunków społecznych charakterystycznych dla środowiska, w którym powstaje i rozwija się religia. Pod względem społecznym można ogólnie wyróżnić dwa rodzaje religii: religię narodową lub naturalną i religię "zintegrowaną wyłącznie przez impulsy religijne"². Pierwsza z nich, religia narodowa (naturalna), ogranicza się do jednego narodu lub też jej społeczne struktury identyfikują się ze społeczno-politycznymi strukturami państwa. Wyznawcą takiej religii staje się człowiek automatycznie przez fakt narodzenia się w jakimś narodzie czy też w grupie opartej na pokrewieństwie lub naturalnym podobieństwie. W ten sposób nabywa się religijne prawa i zaciąga religijne obowiązki. Drugi rodzaj religii wiąże się z taką wspólnotą, której nie tworzy określony naród. Do takiej wspólnoty religijnej nie wchodzi się przez fakt narodzenia się, ani dzięki dokonany czynom, ani też na mocy posiadanych kwalifikacji osobistych. Czynnikiem tworzącym tę wspólnotę religijną są odgórne "środki łaski", a przede wszystkim ryt przyjęcia³.

Poza dwoma wymienionymi rodzajami religii istnieją oderwane od nich wspólnoty religijne określane jako sekty. Przynależność do nich staje się możliwa z racji własnych czynów lub kwalifikacji osobistych. Innym rodzajem wspólnoty religijnej jest organizacja religijna będąca pewną formą małej wspólnoty w granicach wielkiej społeczności religijnej⁴.

Cztery religie Dalekiego Wschodu będące przedmiotem naszego zainteresowania: buddyzm, hinduizm, konfucjanizm i sintoizm można w zasadzie określić jako religie narodowe lub, jak w przypadku pewnych odmian buddyzmu, mające cechy zarówno religii narodowej jak i religii uniwersalistycznej. Żadna jednak z tych religii nie tworzy takiej struktury społecznej, uniwersalistycznej, zorganizowanej w pewną całość i uhierarchizowanej, jaką posiada Kościół, a w jego granicach - w pewnym stopniu - różne wyznania chrześcijańskie.

1. HINDUIZM

Hinduizm jest religią powstałą w Indiach na gruncie rodzimej religii wedyjskiej. Klasyczne dzieła religijne w Indiach napisane starszą postacią sanskrytu na przestrzeni dłuższego okresu między 1500 a 800 r. przed Chrystusem są nazwane literaturą wedyjską. Jest ona formalnie podstawą religijnego światopoglądu indyjskiego zwanego hinduizmem. Wyznawców tej religii oblicza się na około 430 milionów z czego 80 milionów poza Indiami⁵.

Spółeczna struktura hinduizmu opiera się na systemie kastowym. Wywodzi się on ze starożytnego społeczeństwa aryjskiego, które podzielone było na klasy odpowiednio do funkcji spełnianych w świecie bogów. Istnieją cztery pierwotne klasy w zależności od pełnionych w społeczeństwie funkcji na wzór świata bogów. Są to na pierwszym miejscu *bramini* tworzący stan kapłanów, uważani za najbardziej dostojną klasę, ponieważ w nich wcieliło się bóstwo. Drugą klasę tworzą *kszatrijowie* czyli rycerze i urzędnicy. Trzecia klasa to *wajśjowie* składający się z rolników i rzemieślników. Członkowie tej klasy mogli dochodzić do wysokich stanowisk. Wreszcie czwartą grupą są *siudrowie* będący kastą służących i niewolników, praktycznie odsunięci od składania ofiar i wykluczeni ze społeczności. Wierzono jednak, że przez pobożne i moralne życie można zmienić kastę w przyszłym istnieniu i przy powtórnych narodzinach przyjąć formę bytowania wyższego jako bramini, kszatrijowie i wajśjowie⁶.

O przynależności do poszczególnych kast decydował fakt urodzenia wyznaczając miejsce w społeczności oraz określając zasady życia. Tych, którzy należą do trzech najwyższych klas nazywa się "dwukrotnie urodzonymi". Kasty dzieliły społeczeństwo, tworzyły zamknięte, endogamiczne grupy odizolowane od innych. Unikano nie tylko zawierania małżeństw między ludźmi z różnych kast, ale także wspólnoty stołu i wszelkich kontaktów wzajemnych. Nieprzestrzeganie zasad życia kastowego (np. małżeństwo z wdową albo podróż przez morze) pociągało za sobą uroczyste wykluczenie z kasty. Podobnie wykluczano z kasty dzieci zrodzone ze związku mieszanego. Ponadto np. *czandalowie* czyli pogardzani potomkowie siudry i kobiety z kasty bramińskiej musieli żyć w odosobnieniu i zapowiadać kołatkami swe wejście do miasta⁷. Zasady życia według podziału kastowego były tak surowe, że zetknięcie się z nieczystymi kastami, a nawet kontakt z cieniem człowieka z niższej kasty powodował zaciągnięcie grzechu.

Oprócz czterech podstawowych klas, w ich ramach albo poza nimi powstały inne i bardzo liczne kasty. Kryterium powstawania nowych kast były wykonywane w społeczeństwie zawody i w ten sposób każdy zawód stanowił odrębną kastę. Poza tym powstawały one na gruncie religijnym, a mianowicie założyciel jakiejś sekty zabraniał swym zwolennikom kontaktowania się z innymi i w rezultacie tego dochodziło do wyodrębnienia nowej kasty. Ostatecznie doszło do powstania około 3 tys. kast⁸.

Poza systemem kastowym znajdują się wszyscy "wykluczeni" (*aspriśjowie*) oraz członkowie "przestępczych kast", np. kasty złodzieiów a także barbarzyńcy (*mleczcza*), do których zalicza się m.in. chrześcijan i muzułmanów. Na oznaczenie człowieka spoza kasty stosuje się na Zachodzie termin *parias* użyty przez francuskiego historyka i filozofa G. Raynala. Od czasów Gandhiego ludzi nie należących do żadnej kasty nazywa się "dziećmi Bożymi" (*haridżanami*) i można mówić o pewnej tendencji łagodzenia ostrych różnic kastowych. Dzięki Gandhiemu otwarto dla nich świątynie, a także ułatwiano im zajmowanie zastrzeżonych dotychczas stanowisk oraz przydzielano im stypendia, stawiając niższe wymagania⁹. W 1950 r. zniesiono oficjalnie system kastowy i ostatni spis ludności w Indiach nie uwzględniał już przynależności kastowej¹⁰. Do dzisiaj zgodnie z programem rządzącej w Indiach partii Kongresu prowadzi się akcję na rzecz faktycznego, a nie tylko prawnego zniesienia systemu kastowego. W rzeczywistości bowiem system ten istnieje nadal, co więcej, posiada coraz więcej zwolenników. Opowiadają się za nim nie tylko bramini, ale i ludzie spoza kasty¹¹.

Hinduizm, który od początku był i w dalszym ciągu pozostaje religią narodową, od pewnego czasu prowadzi działalność misyjną. Rozpoczęło się to wówczas, kiedy Svami Vivekananda wystąpił z propagandą hinduistyczną w Chicago w 1893 r. Swoją działalnością wzbudził on zainteresowanie hinduizmem w Ameryce oraz znalazł wielu naśladowców. Widzialnym śladem wpływów hinduizmu na kontynencie amerykańskim jest świątynia w San Francisco oraz centra m.in. w Nowym Jorku, Bostonie, Chicago, Hollywood i w Ameryce Południowej w Buenos Aires. Stacje misyjne w Europie znajdują się w Londynie oraz w Gretz koło Paryża.

Wśród wybitnych postaci hinduizmu, zasłużonych także w dialogu chrześcijańsko-hinduistycznym można wymienić takich jak Ram Mohan Roy (1773 - 1833), Ramakrishna (1834 - 1886), Svami Vivekananda (1862 - 1902), Gandhi (1869 - 1949), Aurobindo (1872 - 1950), Radhakrishnan (1888 - 1975)¹². Szczególny wpływ na rozwój i rozszerzanie się hinduizmu wywarł mistyk Aurobindo, który na łamach pisma "The Life Divine" podjął próbę dokonania syntezy dawnego hinduizmu i współczesnych nauk przyrodniczych w "kosmicznej świadomości" oraz stworzył gnostycką filozofię o zstępowaniu coraz niżej pierwiastka boskiego i wstępowaniu coraz wyżej człowieka. Pod jego wpływem znajdują się ośrodki misyjne w Stanach Zjednoczonych, Meksyku, Chinach, Ameryce wschodniej, Izraelu i Europie, a także aktywna organizacja misyjna *Divine Life Society*, założona przez lekarza Svami Siwanandę (ur. w 1886 r.)¹³.

Hinduizm będąc w zasadzie fenomenem religijnym określającym sposób życia mieszkańców subkontynentu indyjskiego jest na tyle nieokreślony w swojej strukturze społeczno-doktrynalnej, że pozostaje otwarty i gotowy przyjąć idee i normy pochodzące spoza własnej tradycji.

2. BUDDYZM

Buddyzm jest jedną z trzech wielkich religii typu uniwersalistycznego obok chrześcijaństwa i islamu. Według niektórych badaczy buddyzmu, a także według Ch. Humphreysa, przewodniczącego *The Buddhist Society* w Londynie, doktryna Buddy nie jest religią, ale raczej duchową filozofią, chociaż buddyzm historyczny w swych różnych postaciach zalicza się do religii¹⁴.

Buddyzm wywodzi się od Siddharthy, którego imię rodowe brzmiało Gautama, żyjącego na przełomie VI i V w. przed Chrystusem. Pochodził on z rodu szlacheckiego, należącego do stanu rycerskiego czyli do kasty *kszatrijów*, osiadłego w mieście Kapilawastu w niewielkiej republice arystokratycznej w północno-wschodnich Indiach (teren obecnego Nepalu). Po opuszczeniu domu rodzinnego zetknął się ze wszystkimi złymi stronami egzystencji, a następnie po wycofaniu się z życia publicznego poszedł na naukę do dwóch filozofów Alary Kalamy i Rudraki Ramaputry, u których zapoznał się z techniką medytacji i zasadami systemu *sankhija*. W końcu osiadł w okolicy miasta Gaja nad brzegiem rzeki Nereńdzara i w samotności poświęcił się medytacjom o istocie bytu i drodze do zbawienia. Wtedy nastąpiło przebudzenie i Siddhartha Gautama doznał oświecenia i stał się oświeconym (*Buddha*)¹⁵.

Buddyzm jest religią bardzo zróżnicowaną wewnątrz, nie mającą żadnej wspólnej organizacji ani doktryny¹⁶. Sam Budda przeciwstawił się wszystkim powszechnie uznanym formom indyjskiego społeczeństwa. Nawet do instytucji rodziny odnosił się obojętnie. Niewielkie znaczenie przypisywał panującemu powszechnie w Indiach systemowi kastowemu. O państwie jako strukturze społecznej nie wypowiadał się dokładnie. Jediną formą społeczności, jaką Budda uznawał jest *sangha*, czyli zakon, gmina mnichów. Sam Budda po swoim przebudzeniu udał się do Benaresu (obecnie: Waranasi), gdzie w podmiejskim lesie spotkał swych uczniów, do których wygłosił pierwsze kazanie. Pięciu z nich nawróciło się i stanowiło zaczątek gminy buddyjskich mnichów żebrzących. Słuchacze nauki Buddy i nowi jej zwolennicy pochodzili ze wszystkich stanów¹⁷. Lekceważą podział kastowy społeczeństwa indyjskiego, jedyną, uznaną przez Buddę strukturą społeczności jest *sangha*, do której powinni należeć wszyscy prawdziwi buddyści. Nauka Buddy jest bowiem związana z gminą i przez nią autoryzowana¹⁸.

Wstąpienie do zakonu buddyjskiego wymaga zerwania ze zwykłym trybem życia i połączone jest z określonymi aktami kultowymi. Na początku, w momencie przyjęcia odbywa się ryt zwany *prawradźja* ("wyjście"), wypowiada się trzykrotnie wyznanie "trzech klejnotów" (*triratna*): "Uciekam się do Buddy, uciekam się do dharmy, uciekam się do sanghi", a następnie goli się kandyda-

towi włosy i brodę oraz nakłada nań żółte szaty. Po przejściu pewnego okresu próby mnich otrzymuje święcenia (*upasampada* - "osiągnięcie"). Akt ten odbywa się wobec całej *sanghi*, przy czym wymagana jest obecność co najmniej 10 mnichów¹⁹. W buddyzmie obok *sanghi* mnichów istnieją *sanghi* mniszek, które powstawały jeszcze za życia Buddy.

Inicjatorem i protektorem misji buddyjskich był najprawdopodobniej władca Maurjów Asioka (268 - 227 r. przed Chrystusem). Dzięki niemu buddyzm rozprzestrzenił się w takiej formie, która znana jest dzisiaj na Cejlonie (obecnie: Sri Lanka) i propagowana przez tamtejszą szkołę buddyjską (zwaną Therawada). Podstawową strukturą tego nurtu buddyzmu jest podobnie *sangha* obejmująca mnichów i mniszki. Natomiast laicy przestrzegają prostszych zasad buddyzmu i jako główne zadanie mają utrzymywać zakonników. Taka postać buddyzmu jako podwójnej religii dla wąskiego grona wybranych i dla szerokich rzesz ludzi nosi nazwę *hinajana* ("mały wóz"), ponieważ tylko małą liczbę ludzi, członków *sanghi*, doprowadza do celu, jakim jest wyzwolenie od cierpienia i egzystencji²⁰. Ten nurt buddyzmu ma swoich zwolenników w Azji południowej (buddyzm południowy). Natomiast bardziej liberalna orientacja buddyzmu zwana mahajaną obejmuje tereny od Tybetu do Japonii i nosi nazwę buddyzmu północnego.

Buddyzm w Birii ze względu na podstawowe znaczenie *sanghi* zna praktykę przyjmowania "święceń zakonnych" przez wszystkich chłopców. Większość z nich opuszcza klasztory po kilku dniach, ale zaciągnięty w ten sposób związek z *sanghi* trwa nadal²¹.

W Syjamie gminy buddyjskie podlegają klasztorowi buddyjskiemu i mają organizację hierarchiczną, na której czele stoi *sangharadża*, czyli zwierzchnik *sanghi*, a mnisi są nauczycielami angielskiego i tłumaczą dzieła buddyjskie na syjamski. W każdym tygodniu zwierzchnik *sanghi* przemawia przez radio²².

Ważnym dla prowadzenia misji buddyjskich ośrodkiem, zwłaszcza dla ożywienia tej religii w Indiach jest założone w 1891 r. na Cejlonie przez Anagarikę Dharmapala Towarzystwo Mahabodhi, którego mniszki mają krzewić buddyzm w Europie. Na Cejlonie ponadto działa uniwersytet buddyjski, a niezależne szkoły kształcą dzieci i dorosłych²³. Duże znaczenie posiada także założony w 1950 r. i aktywnie działający uniwersytet buddyjski w Majsurze (południowe Indie)²⁴.

Ze szczególną organizacją można się spotkać w buddyzmie tybetańskim zwanym od VIII w. po Chrystusie lamaizmem (od czasów działalności w Tybecie indyjskiego mnicha Padmasambhawa). Zaznacza się w nim wpływ kościołów wschodnich i chrześcijańskich zwyczajów. Po przeprowadzeniu reformy buddyzmu tybetańskiego (koniec XIV w. - przez mnicha Tsongkhapa) w Tybecie rezydował wielki *lama* (nauczyciel, mistrz), który od władcy mongolskiego otrzymał tytuł *dalaj - lamy* (*dalaj* = ocean wiedzy). W 1950 r. otrzymał on władzę świecką w kraju. Ponadto inny wielki lama przebywa także w Ułan Bator, któremu podlega niższa hierarchia "biskupów", kapłanów i nowicjuszy²⁵.

Buddyzm najwyraźniej nie posiada jednolitej organizacji i to mimo, a może właśnie dlatego, że jest religią uniwersalną. Przybiera on w poszczególnych

krajach pewne formy organizacyjne, ale nie są to struktury w ścisłym sensie religijne, gdyż więzi religijne buddyzmu łączą się ściśle z charakterystycznymi dla różnych narodów strukturami społecznymi. Dlatego spotykana w buddyzmie struktura organizacyjna nie ma charakteru powszechnego i nawet rozwinięta struktura tybetańskiego lamaizmu potwierdza tę regułę, jest bowiem wynikiem połączenia tamtejszych instytucji społeczno-politycznych z religijnymi. Istnieją jednak we współczesnym buddyzmie pewne tendencje świadczące o aspiracjach do utworzenia jednolitej struktury ogólnoświatowej. W 1950 r. mianowicie podczas konferencji w Kandy (Sri Lanka) buddyjscy przedstawiciele z 29 krajów powołali do istnienia "Światową federację buddystów". Ponadto od tego czasu, co dwa lata odbywają się światowe konferencje buddystów. Doniosłe znaczenie dla światowego buddyzmu miał buddyjski sobór odbyty w Rangunie (Birma) w latach 1954 - 1956 z udziałem 4 tys. przedstawicieli. Był to już szósty sobór w dziejach buddyzmu²⁶. Ustalił on poprawny i wspólny tekst najstarszych pism i pierwotnych tradycji buddyjskich, kanon Tipitaki. Pisma te wydano w języku palijskim, hindi i angielskim.

Buddyzm posiada misyjne aspiracje rozszerzenia swoich idei na kraje Europy i Ameryki. Gminy buddyjskie powstały już w Wielkiej Brytanii (od 1907 r. misja buddyjska działa w Londynie), ponadto w Niemczech, Francji, Szwajcarii, Holandii, Belgii, Finlandii, Szwecji. Przewodniczący *The Buddhist Society* w Londynie jednoznacznie określił to światowe, uniwersalne nastawienie buddyzmu. "Buddyzm jako jedyny spośród religii światowych nie musi obawiać się dwóch przejawów zachodniego ducha: "wyższej krytyki" wcześniejszych idei i autorytetów oraz nauki w najogólniejszym znaczeniu... Byleby tylko patrzeć na wszystko obiektywnie i bez uprzedzeń, bo takie jest przykazanie Buddy dla tych, którzy za nim poszli. Dzisiejsza nauka zachodnia zbliża się szybko do wyobrażeń tego, co "tylko świadome", a bardzo znamioną cechą nowszych badań na gruncie nauk fizycznych jest to, że dla samej terminologii ich nowych odkryć można znaleźć paralele w pismach buddyjskich, które powstały przed 2000 lat"²⁷.

3. KONFUCJANIZM

Istniejące w Chinach kierunki religijne, takie jak taoizm czy konfucjanizm, związane były mocno ze strukturami społeczno-politycznymi. Społeczeństwo chińskie od najdawniejszych czasów było zorganizowane hierarchicznie. Na szczycie tej hierarchii społecznej znajdował się władca posiadający najwięcej pierwiastków charyzmatycznych, czyli "wewnętrznej siły" (*te*). Podlegali mu książęta lenni, szlachta i in. z coraz mniejszą ilością "wewnętrznej siły"²⁸.

Władca Chin, cesarz, choć za życia nie był uznawany za boga, zajmował szczególną pozycję w społeczeństwie chińskim jako reprezentant boga wobec ludzi. Jego zadaniem było tłumaczenie woli Nieba i orzec sprawowanie swego urzędu zapewnienie harmonii w naturze i społeczeństwie. Po śmierci zyskiwał on dopiero rangę boga²⁹.

W taoistycznym nurcie religijnym (*tao* = boskie prawo życia, które wszystko porządkuje) pochodzącym od Lao-tsy (ur. wg legendy w 604 r. przed Chrystusem) można się spotkać ze zorganizowanymi wspólnotami. Na przykład Czang Tao-ling (34 - 156 po Chrystusie) założył na Lunghuszan ("Góra Smoka-Tygrysa") w Kiangsi rezydencję dla *Tienszy* ("mistrz nieba"). Wspólnota pozostająca pod jego kierownictwem miała kapłanów, którzy żyli jak przeciętni obywatele oraz takich kapłanów, którzy mieszkali w klasztorze i poświęcali się badaniu starych pism³⁰.

Współcześnie po rewolucji komunistycznej taoizm w Chinach przestał praktycznie istnieć. Zniknęła również organizacja, kiedy sześćdziesiąty trzeci mistrz nieba opuścił Chiny.

Ruch religijny w Chinach zapoczątkowany przez Konfucjusza (ur. 551 r. przed Chrystusem) w jeszcze większym stopniu niż taoizm uwzględniał więzy społeczne i tworzył etykę bez motywów religijnych. Konfucjusz tak formułował najważniejszy problem życia: kiedy Niebo dało mi życie, jak mam je prowadzić? Odpowiedź brzmi: jak jeden z trybów w maszynierii społeczeństwa³¹. Współcześnie Chińczycy uważają, że konfucjanizm nie był religią, lecz systemem wychowania. Nie ma on obecnie w praktyce większego znaczenia, mimo że w 1934 r. w rocznicę urodzin Konfucjusza (27 sierpnia), na mocy dekretu państwowego ustanowiono w Chinach święto narodowe³².

4. SINTOIZM

Japońską religią narodową, o charakterze polityczno-społecznym jest sintoizm obejmujący kult rodzinny, kult wioskowy i kult państwowy. Kapłaństwo sprawowane było początkowo przez kobiety. Później przekazywane było dziedzicznie w dwóch rodzinach: Nakatomi i Imbe³³.

Do zakończenia II wojny światowej sintoizm państwowy nie będący w sensie ścisłym religią, cieszył się szczególnymi względami państwa i był oznaką patriotyzmu. Każdy Japończyk niezależnie od wyznawanej przez siebie religii powinien brać udział w oficjalnych ceremoniach sintoistycznych. Ten zlaicyzowany sintoizm miał na celu zachowanie "struktury narodu"³⁴.

Szczególną rolę w sintoizmie pełnił cesarz Japonii. Był on uważany za symbol jedności narodu japońskiego. Nazywano go "panem nieba" (*tenno*) albo "synem nieba" (*tensisama*). Cesarz traktowany był jako "bóstwo wcielone", albo "bóstwo objawione".

Po ostatniej wojnie, 1 stycznia 1946 r., cesarz Hirohito ogłosił osobiście, że błędny jest pogląd, że cesarz jest bogiem. W nowej konstytucji Japonii, która weszła w życie 3 maja 1947 r. cesarz został określony jako symbol państwa i jedności narodu. Jako osoba prywatna może wyznawać dowolną religię, jako zaś symbol państwa ma zalecone unikać udziału w obrzędach religijnych³⁵.

Współczesny sintoizm nie jest już religią państwową. Wiele zasad sintoistycznych uległo modernizacji w kontakcie z chrześcijańską kulturą Zachodu. Kapłani religii sinto kształcą się w nowym uniwersytecie Kokugaku w Tokio,

gdzie też prowadzi się historyczno-krytyczne badania tekstów sintoistycznych. O współczesnym sintoizmie można powiedzieć, że jego związek z państwem został oficjalnie zerwany, natomiast nadal trwa więź podzielonej na liczne sekty religii sinto z narodem japońskim³⁶.

ZAKOŃCZENIE

Hinduizm, buddyzm, konfucjanizm i sintoizm są religiami, których struktury społeczne najwyraźniej ograniczają się do konkretnego narodu, czy kilku narodów. Przybierają one struktury społeczne charakterystyczne dla tych narodów, tak że struktury religijne bazują na strukturach społecznych i politycznych państwa i wzajemnie się na siebie nakładają. Nawet gdy przekraczają granice jednego narodu, struktury społeczne tych religii nie posiadają uniwersalnego charakteru. Można zauważyć u nich tylko pewne elementy organizacyjno-religijne, jak instytucję kapłanów i przełożonych gmin, czy wspólnoty klasztorne. Z tego względu uniwersalna społeczno-religijna struktura Kościoła jest oryginalnym elementem wyróżniającym w wyjątkowym stopniu chrześcijaństwo w stosunku do głównych, pozachrześcijańskich religii Dalekiego Wschodu.

PRZYPISY

*. Referat wygłoszony podczas ogólnopolskiego seminarium naukowego profesorów teologii fundamentalnej w Katowicach w dniach 6 i 7 kwietnia 1988 r.

1. H. Ringgren, A. V. Ström, *Religie w przeszłości i w dobie współczesnej*, tłum. ze szwedzkiego B. Kupis, Warszawa 1975, s. 51 - 52.

2. *Tamże*; T. Dajczewski, *Oryginalność chrześcijaństwa na tle innych religii*, Ateneum Kapańskie 469/1987/, s. 375.

3. H. Ringgren, A. V. Ström, *dz. cyt.*, s. 52 - 53.

4. *Tamże*, s. 53 - 54.

5. *Tamże*, s. 329.

6. *Tamże*, s. 302, 310 - 313.

7. *Tamże*, s. 352.

8. *Tamże*.

9. *Tamże*, s. 357 - 358.

10. E. Słuszkiewicz, *Religie Indii*, W: J. Keller, W. Kotański, W. Tyloch, B. Kupis (red.), *Zarys dziejów religii*, Warszawa 1986, *dz. cyt.*, s. 77 - 78.

11. H. Ringgren, A. V. Ström, *dz. cyt.*, s. 354 - 355.

12. W. Kern, H. J. Pottmeyer, M. Seckler (Red.), *Handbuch der Fundamentaltheologie*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1985, t. 2, *Traktat Offenbarung*, s. 253.

13. H. Ringgren, A. V. Ström, *dz. cyt.*, s. 358.

14. *Tamże*, s. 371 - 372; E. Słuszkiewicz, *Buddyzm*, W: *Encyklopedia Katolicka*, t.2, s. 1160n.

15. H. Ringgren, A. V. Ström, *dz. cyt.*, s. 365 - 366; E. Słuszkiewicz, *Budda*, W: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, s. 1155 - 1156.

16. H. Ringgren, A. V. Ström, s. 362.
17. E. Słuszkiewicz, *Budda, art.cyt.*, s. 1155; por. H. Ringgren, A. V. Ström, s. 380.
18. H. Ringgren, A. V. Ström, *dz.cyt.*, s. 381.
19. *Tamże*.
20. *Tamże*, s. 387.
21. *Tamże*, s. 393 - 394.
22. *Tamże*, s. 394.
23. *Tamże*, s. 393.
24. *Tamże*, s. 391.
25. *Tamże*, s. 397 - 398.
26. *Tamże*, s. 398 - 399.
27. *Tamże*, s. 399.
28. *Tamże*, s. 518.
29. *Tamże*, s. 519.
30. *Tamże*, s. 521.
31. *Tamże*, s. 524.
32. *Tamże*, s. 532; O. Wojtasiewicz, T. Żbikowski, *Religie Chin*, W: J. Keller, W. Kotański, W. Tyloch, B. Kupis, (Red.), *dz. cyt.*, s. 94.
33. E. Dąbrowski, (Red.), *Religie świata*, Warszawa 1957, s. 113.
34. *Tamże*, s. 115.
35. W. Kotański, *Religie Japonii*, W: J. Keller, W. Kotański, W. Tyloch, B. Kupis, (Red.), *dz.cyt.*, s. 162.
36. H. Ringgren, A. V. Ström, *dz.cyt.*, s. 549 - 550; W. Kotański, *art.cyt.*, s. 163.

Zusammenfassung

SOZIALSTRUKTUREN DER GROSSEN FERNÖSTLICHEN RELIGIONEN (BUDDHISMUS, HINDUISMUS, KONFUZIANISMUS, SINTAISMUS)

Der Artikel stellt in groben Zügen die Grundsozialstrukturen der grossen fernöstlichen Religionen dar. Das sind die Religionen, die sich auf ein Volk oder einige Völker einschränken, und die mit diesen Völkern eng verbunden sind. Die gemeinschaftliche Strukturen dieser fernöstlichen Religionen ergeben sich nicht aus ihrem Wesen her, sondern sie haben sich auf Grund von sozial und politisch-Strukturen der bestimmten Völker entwickelt. Es gibt denn keine supranationale und allgemeine Struktur dieser Religionen. Wenn diese Religionen die Grenze eines Volkes überschreiten, so bieten sie jedoch keine universalen Sozialstrukturen. Obgleich das Religionswesen stabil bleibt, bedeutet das aber nicht das Bestehen einer universalen Struktur. Deswegen ist die universale Sozial-religiöse-Struktur des Christentums ohne Zweifel eine christliche Besonderheit, die die Kirche von den grossen fernöstlichen Religionen unterscheidet.